

Marcel Proust
Iskanje izgubljenega časa II.
V SENCI CVETOČIH DEKLET

prevedla Radojka Vrančič

Izdaja temelji na tisti, ki je na Slovenskem izšla leta 1975. Pri redakciji besedila smo vnesli nekatere besedilne in pravopisne popravke ter odpravili posamezne skladenjske posebnosti.

Prvi del
KROG GOSPE SWANNOVE

Osupljiv preobrat in razvoj značajev v novo smer. – Markiz de Norpois. – Bergotte. – Kako se za nekaj časa neham shajati z Gilberte; prva, rahla slika bridkosti, ki jo povzroča ločitev, in oris neenakomernega napredovanja pozabe.

Ko bi gospod de Norpois moral priti prvič k nam na večerjo in je moja mati omenila, kako žal ji je, da je profesor Cottard na potovanju in da je sama popolnoma pretrgala stike s Swannom, zakaj prvi kot drugi bi bila za bivšega ambasadorja prav gotovo zanimiva, ji je oče odgovoril, da slaven znanstvenik, kakršen je Cottard, na goste pri večerji nikoli ne napravi slabega vtisa, da pa je Swann s svojim šopirjenjem in z načinom, kako obeša svoje najneznatnejše zveze na véliki zvon, samo navaden bahač, ki bi se zdel markizu de Norpoisu prav gotovo »ogaben« – tako se je namreč izražal o takih ljudeh. Očetov odgovor seveda terja nekaj besed razlage, saj se nekateri bralci morda spominjajo, da je bil Cottard nekoč prav klavrn in da je Swann gnal svojo skromnost in zadržanost v družabnih zadevah do skrajnih meja rahločutnosti. No, kar se njega tiče, se je pač zgodilo, da je bivši prijatelj mojih staršev svoji nekdanji osebnosti »mladega Swanna« in Swanna iz Jockey kluba pridružil še novo osebnost (ki pa nikakor ni bila njegova poslednja): postal je Odettin soprog. Nagon, hotenje in spretnost, ki jih je imel že od nekdanj, je prilagodil ponižnemu častihlepu

te ženske ter se potrudil, da si je zgradil nov položaj, ki je bil sicer dosti nižji od starega, a primeren družici, s katero ga je delil. V tem položaju pa je bil čisto drug človek. Ker je skupaj z ženo in sredi novih ljudi zaživel drugo življenje (čeprav je sam še vedno občeval s svojimi osebnimi prijatelji, ki jim Odette ni hotel vsiljevati, če ga niso sami prosili, naj jih z njo seznani), bi človek še razumel, če položaja novih znancev in samoljubnega zadovoljstva, da hodijo k njemu v goste, ne bi meril po položaju nadvse sijajnih ljudi, s katerimi se je družil pred poroko, temveč po nekdanji Odettini družbi. A celo če si vedel, da se želi spoprijateljiti z nič kaj gosposkimi uradniki in z ženskami, ki niso na posebno dobrem glasu, z lepoticami plesov na ministrstvih, si bil zelo presenečen, ko si slišal, kako on, ki je nekoč in tudi še sedaj s tako ljubeznivo skromnostjo prikrival vabila iz Twickenhama* ali iz Buckinghamske palače, na ves glas oznanja, da je žena kakega podnačelnika v ministrstvu gospe Swannovi vrnila obisk. Morda bo kdo rekel, da je temu tako, ker je bila nekdanja preprostost gosposkega Swanna pri njem le neka bolj izbrana oblika prevzetnosti, in da se je nekdanji prijatelj mojih staršev tako kot nekateri drugi Judje mogoče zapovrstjo vživljal v stanja, ki so jih bili preživljali ljudje njegove krvi v drugačnem zaporedju: od najbolj naivnega snobizma in najbolj grobe neotesanosti do najbolj

* Mestece v bližini Londona, kjer je v času dogajanja živela družina grofa Pariškega, pretendenta na francoski prestol. (Vse opombe so prevajalkine.)

uglajene vljudnosti. Glavni razlog – ki velja za človeštvo na splošno – pa je bil ta, da naše kreposti same po sebi niso nekakšna prosta, nezasidrana stvar, ki bi nam bila vselej na voljo; v duhu se nam sčasoma tako tesno povežejo z dejanji, ob katerih smo si krepostno ravnanje vselej nalagali kot dolžnost, da smo v trenutku, ko se znajdemo pred dejavnostjo druge vrste, popolnoma nepripravljeni in nam ne pride niti na misel, da bi bila morda tudi zdaj primerna ista krepost. Ko se je Swann prikupoval novim znancem in ko jih je s ponosom omenjal, je bil podoben tistim skromnim ali radodarnim velikim umetnikom, ki se začno proti koncu življenja ukvarjati s kuhanjem ali vrtnarjenjem in se otročje vesele pohval, ki so jih deležne njihove jedi ali gredice, kritike pa ne dopuščajo, čeprav jo sprejemajo radi, kadar gre za njihova mojstrska dela; ali pa takim, ki razdajajo svoja platna zastonj, ne znajo pa zatajiti slabe volje, če izgube štirideset soldov pri dominah.

Kar zadeva profesorja Cottarda, ga bomo srečali dosti pozneje pri gospe Verdurinovi na gradu Raspelière in se pomudili dalj časa pri njem. Zdaj naj bo dovolj, da opozorimo v zvezi z njim na tole: pri Swannu nas sprememba morda res lahko prese- neča, saj je bila takrat, ko sem srečeval Gilbertinega očeta na Elizejskih poljanah, že dopolnjena, čeprav je nisem niti slutil; sicer me pa ni tam nikoli nagovori- ril in se torej tudi ni mogel postavljati pred mano s svojimi političnimi zvezami (a tudi če bi to storil, jaz morda ne bi takoj opazil njegove domišljavosti, zakaj mnenje, ki si ga o nekom dolgo imel, ti zastira oči in

maši ušesa; moji materi je ostalo ličilo, s katerim si je ena njenih nečakinj barvala ustnice, tri leta tako prikrito, kakor da bi bilo do nevidnosti razpuščeno v kakem topilu; tako je bilo vse do dne, ko je zaradi neznatnega dodatka ali iz kakega drugega razloga prišlo do pojava, ki mu pravimo prenasičenost; tedaj je vse neopaženo ličilo kristaliziralo in mati je spričo tega nenadnega razkošja barv izjavila, da je to prava sramota – tako bi sodili o tem tudi v Combrayu – ter je skoraj popolnoma pretrgala stike z nečakinjo). Nasprotno pa je bil za Cottarda tisti čas, ko smo ga srečali kot pričo Swannovega vstopa v družbo Verdurinovih, že precej daleč; časti in uradni naslovi pa pridejo z leti. Razen tega je človek lahko neomikan, lahko dela bedaste besedne igre, vendar pa ima poseben dar, ki ga ne more nadomestiti nobena splošna izobrazba, na primer dar vélikega stratega ali vélikega kliničnega zdravnika. Stanovski tovariši namreč niso cenili Cottarda samo zato, ker je začel kot neznamenit zdravnik splošne prakse in je sčasoma zaslovel po vsej Evropi. Najbistrejši izmed mladih zdravnikov so razglašali – vsaj nekaj let, zakaj mode se menjajo, saj so rojene iz potrebe po menjavi – da bi v primeru, ko bi sami zboleli, zaupali svojo kožo samo Cottardu. Občevali so seveda rajši z nekaterimi bolj omikanimi, bolj umetniško navdahnjenimi predstojniki, s katerimi so se lahko menili o Nietzscheju in o Wagnerju. Kadar so na večernih sprejemih gospe Cottardove – prirejala jih je za tovariše in učence svojega moža v upanju, da bo postal nekoč dekan fakultete – imeli na sporedu glasbo, je Cottard, namesto da bi poslu-

šal, rajši kvartal v sosednjem salonu. Hvalili pa so urnost, globino in zanesljivost njegovega pregleda in njegove diagnoze. Z ozirom na splošno vedenje, ki ga je kazal profesor Cottard človeku, kakršen je bil moj oče, pa pripomnimo še to, da narava, ki je ljudem na očeh v drugi polovici našega življenja, ni vselej – čeprav pogosto je – naša prvotna, le bolj razvita ali zakrnela, bolj izrazita ali omiljena narava; včasih je ta narava čisto nasprotna, včasih je prava pravicata obrnjena obleka. Razen pri Verdurinovih, ki so se bili zanj navdušili, je moral Cottard v mladosti neprestano požirati zbadljivke zaradi svoje obotavljivosti, plašnosti in pretirane ljubeznivosti. Kateri dobrohotni prijatelj mu je nasvetoval ledeno mrzlo vedenje? Imenitnost njegovega položaja mu je spremembo olajšala. Razen pri Verdurinovih, kjer se je vračal nagonsko k svoji pravi naravi, se je povsod potrudil, da je bil hladen, rad je molčal, če pa je moral spregovoriti, ni trpel ugovora in ni pozabljal povedati kaj neprijetnega. Novi način je lahko preizkusil pred bolniki, ki ga niso še nikoli videli in torej niso imeli možnosti za primerjanje ter bi bili zelo presenečeni, če bi izvedeli, da njegova grobost ni naravna. Zlasti se je trudil, da bi bil videti neomajno ravnodušen, in celo kadar je na svojem bolniškem oddelku izustil to ali ono besedno igro, ki so se ji smejali vsi od predstojnika klinike do najmlajšega stažista, jo je vselej povedal tako, da se mu ni zganila niti ena mišica na obrazu, ki ga tudi sicer ni bilo lahko prepoznati, odkar si je bil obril brado in brke.

Za zaključek povejmo še, kdo je bil markiz de Norpois. Pred vojno je bil pooblaščen poslanik in ob šestnajstem maju* je postal ambasador, kljub temu pa so mu odtlej na veliko presenečenje marsikaterih ljudi že večkrat zaupali dolžnost zastopati Francijo v raznih izrednih poslanstvih – celo kot nadzornik državnega posojila v Egiptu, kjer je po zaslugi svojih velikih finančnih sposobnosti izkazal državi pomembne usluge – in to dolžnost so mu zaupale radikalne vlade, ki jim preprost reakcionaren meščan ne bi maral služiti in ki bi jim moral biti gospod de Norpois zaradi svoje preteklosti, svojih zvez in svojih nazorov prav gotovo sumljiv. Ti napredni ministri pa so se najbrž zavedali, da s takim imenovanjem kažejo, kako širokega duha so, kadar gre za višje koristi Francije, in da se na ta način vzdignejo nad navadne politike ter si zaslužijo, da jih celo sam *Journal des Débats* razglasi za državnike, hkrati pa jim je bilo jasno, kako koristna jim bosta ugledno plemiško ime in zanimanje, ki ga vselej zbudi presenetljiva in nepričakovana izbira. Vedeli so tudi, da bi v primeru, ko bi imenovali gospoda de Norpoisa, lahko računali na vse te prednosti, ne da bi se jim bilo treba bati za njegovo politično lojalnost, saj jim markizov visoki rod ne bi nalagal opreznosti, ampak bi jim celo jam-

* Šestnajsti maj 1877 – politična kriza, ki jo je sprožila objava pisma predsednika republike Mac Mahona. Mac Mahon, ki se ni strinjal z načrtom zakona o svobodi tiska, je v pismu izrekel ukor predsedniku vlade Julesu Simonu in povzročil njegov odstop, a je v spopadu z republikansko večino v parlamentu podlegel in moral pozneje sam odstopiti.

čil za lojalnost. In v tem se republikanska vlada ni motila. Predvsem zato, ker neka plast plemstva, ki so jo že od otroških let vzgajali v prepričanju, da je žlahtno ime nekakšna notranja prednost, ki ji je ne more nihče vzeti (in katere vrednost je precej točno znana enakim ali še višjim po rodu), prav dobro ve, da si lahko prihrani trud prenekaterih meščanov, ki si brez omembe vrednih uspehov prizadevajo, da bi izpovedovali samo pravoverne nazore in se družili samo z ljudmi pravovernega mišljenja – zakaj s takim prizadevanjem ne bi ničesar pridobila. Zato pa to plemstvo, ki bi rado zraslo v očeh knežjih ali vojvodskih, od njega le malo višjih rodovin, enako dobro ve, da tega ne more doseči drugače, kakor da svojemu imenu pridene še nekaj, česar samo po sebi nima, nekaj, kar mu bo dalo med enakimi imeni prednost: politično vplivnost ali književniški ali umetniški sloves ali pa veliko bogastvo. Tem ljudem se zdi odveč, da bi bili ljubeznivi z nekoristnim podeželskim plemičem, okrog katerega se smukajo meščani, kak knez pa jim takega jalovega prijateljstva ne bi štel v dobro, obsipajo pa z ljubeznivostjo politike – četudi so prostožidarji, saj ti lahko plemiču ugladijo pot do ambasade ali ga podprejo pri volitvah – in umetnike ali učenjake, katerih zaslomba je koristna, če hočeš »prodrati« v stroki, kjer so le-ti med prvimi, in sploh vse tiste, ki imajo moč podeljevati nov sijaj ali uspešno spletati bogate poroke.

Kar pa zadeva gospoda de Norpoisa, velja predvsem, da se je v dolgi diplomatski praksi nasrkal tistega negativnega rutinskega, konservativnega duha,

ki mu pravijo »vladni duh« in ki je dejansko duh vseh vlad, zlasti pa duh vseh vladnih uradov, pa naj je vlada kakršnakoli. V diplomatskem poklicu se je navzel odpora, strahu in zaničevanja do vseh tistih bolj ali manj revolucionarnih ali vsaj ne čisto korektnih postopkov, ki so značilni za opozicijo. Če izvzamemo nekaj neomikancev iz ljudstva in iz visoke družbe, ki so jim razločki med zvrstmi zapečateni knjiga, ljudi ne zbližuje skupno prepričanje, ampak krvno sorodstvo duha. Akademik Legouvéjeve vrste, ki bi bil privrženec klasikov, bi raje ploskal pohvali Victorja Hugoja, ki bi jo izrekel Maxime Du Camp ali Mézières, kakor pohvali Boileauja, če bi prišla iz Claudelovih ust.* Enak nacionalizem zadošča za zблиžanje med Barrèsom in njegovimi volivci, ki najbrž ne delajo velikega razločka med njim in gospodom Georgesom Berryjem, ne zbližuje ga pa z njegovimi tovariši iz akademije, ki so sicer njegovega političnega prepričanja, pa druge vrste duha, in jim bodo zato ljubši celo nasprotniki, kakršna sta Ribot in Deschanel, tema pa se spet zvesti monarhisti čutijo dosti bližji kot Maurrasu in Léonu Daudetu, čeprav si tudi tadva želita kraljevega povratka.** Gospod

* Ernest Wilfrid Legouvé (1807–1903), Maxime Du Camp (1822–1894), Alfred Mézières (1826–1915), nekoč cenjeni, danes skoraj popolnoma pozabljeni književniki klasicistične šole.

** Maurice Barrès (1862–1923), pisatelj in politik, glasnik nacionalnih tradicij. Georges Berry (1855–1915), pariški poslanec tistega časa. Alexandre Ribot (1842–1923), politik, vodja stranke liberalnih republikancev. Paul Deschanel (1855–1922), politik, 1920 predsednik republike, vodja stranke progresistov. Charles Maurras

de Norpois je bil skopih besed, pa ne samo iz poklicne previdnosti in zadržanosti, ampak tudi zato, ker imajo besede večjo vrednost in dosti več odtenkov v očeh ljudi, katerih desetletni napori za zблиžanje dveh držav se zgostijo in izrazijo – v kakem govoru ali protokolu – v enem samem, na videz vsakdanjem pridevniku, ki pa se zdi njim neznansko pomemben; v komisiji, v kateri je zasedal skupaj z mojim očetom in kjer so očetu vsi čestitali zaradi prijateljstva, ki mu ga je izkazoval nekdanji ambasador, so ga imeli torej za zelo hladnega človeka. Najbolj se je čudil temu prijateljstvu oče sam. Ker na splošno ni bil posebno ljubezniv, je bil vaju, da nihče razen njegovih zupnih prijateljev ni iskal njegove družbe, in tega tudi ni nikoli tajil. Zavedal se je, da izvirajo diplomatove pobude za zблиžanje iz tistega čisto individualnega stališča, na katerega se postavi vsakdo, ko odloča o svojih simpatijah in ko vse duhovne ali čustvene vrednosti nekega človeka, ki nas dolgočasi ali draži, niso tako dobro priporočilo kot odkriti in veseli značaj nekoga drugega, ki bi se zdel prenekateremu prazen, površen in ničev. »De Norpois me je spet povabil na večerjo; res nenavadno; v komisiji, kjer nima z nikomer osebnih stikov, vsi kar strmijo. Prepričan sem, da mi bo spet pripovedoval silno zanimive reči o vojni leta sedemdesetega.« Oče je vedel, da je bil gospod

(1868–1952), pisatelj in politik, predstavnik skrajne desnice (po drugi svetovni vojni zaradi kolaboracionizma obsojen na dosmrtno ječo in izključen iz Akademije). Léon Daudet (1867–1942), sin Alphonsa Daudeta, pisatelj in politik, predstavnik skrajne desnice.

de Norpois morda edini, ki je opozoril cesarja na rastočo moč in bojovite namene Prusije, in vedel je tudi, da je Bismarck izredno cenil njegov bistri um. Časniki so še pred kratkim, ko je bila v operi slavnostna predstava na čast kralju Teodoziju, omenili dolg pogovor, ki ga je bil vladar naklonil gospodu de Norpoisu. »Poizvedeti bom moral, ali je ta kraljev obisk res tako pomemben,« nam je rekel oče, ki se je zelo zanimal za zunanjo politiko. »Vem sicer, da je stari Norpois zelo zapet, ampak z mano se vselej tako ljubeznivo razgovori.«

Kar zadeva mojo mater, pa ambasadorjeva bistroumnost morda ni bila tiste vrste, ki se je zdela njej najbolj mikavna. In reči moram, da je bila konverzacija gospoda de Norpoisa tako popoln priročnik starinskih jezikovnih oblik, lastnih nekemu poklicu, nekemu razredu in neki dobi – dobi, ki za ljudi tega poklica in tega razreda morebiti še ni do kraja zatočila – da mi je včasih žal, ker si nisem čisto preprosto zapomnil besed, ki sem jih slišal iz njegovih ust. Tako bi dosegel vtis staromodnosti z enako lahkoto in na isti način kot tisti igralec iz Palais-Royala, ki so ga vprašali, kje le najde svoje presenetljive klobuke, pa je odgovoril: »Najdem? Ne, hranim jih!« Skratka, zdi se mi, da je moja mati imela gospoda de Norpoisa za nekoliko »staroverskega«, kar je prav gotovo ni niti najmanj motilo v njegovem vedenju, a ji je bilo dokaj manj všeč na drugem polju: ne na polju idej – zakaj tu je bil gospod de Norpois zelo moderen – pač pa na polju izražanja. Vendar pa je čutila, da s tem, ko govori z občudovanjem o diplomatu, ki kaže nje-

nemu možu tako redko naklonjenost, prav rahločutno laska tudi njemu samemu. Ko je očetu potrjevala dobro mnenje, ki ga je imel o gospodu de Norpoisu, ter ga s tem navajala k temu, da bi dobil prav tako dobro o samem sebi, se je zavedala, da izpolnjuje eno svojih dolžnosti – to, da napravi svojemu možu življenje prijetno – kot je pazila tudi na to, da je bila hrana skrbno pripravljena in postrežba neslišna. In ker se očetu ni znala lagati, si je prizadevala, da bi ambasadorja tudi sama občudovala in ga zatorej lahko iskreno hvalila. Sicer pa so ji bile naravno vseh njegova dobrodušnost, njegova nekoliko nesodobna vljudnost (ki je segala tako daleč, da je, kadar je visok in vzravnan stopal po ulici in zagledal mojo mater, ki se je mimo peljala v kočiji, odvrigel pravkar prižgano cigaro, preden se ji je odkril), njegova umerjena konverzacija, v kateri je kolikor mogoče malo omenjal sebe ter vselej upošteval tisto, kar bi moglo biti prijetno sogovorniku, in njegova točnost v odgovarjanju na pisma, ki je bila tako presenetljiva, da je moj oče, brž ko je prepoznal na ovojnici pisavo gospoda de Norpoisa, kateremu je bil prav pred kratkim pisal, najprej zmeraj pomislil, da sta se pismi po nesrečnem naključju križali; človek bi menil, da praznijo poštna nabiralnike zanj še posebej, izven redno določenih ur. Moja mati se ni mogla prečuditi, da je tako točen, čeprav je tako zaposlen, da je tako ljubezniv, čeprav ima toliko družabnih obveznosti, ter ni niti pomislila, da je vsak »čeprav« le nespoznan »zato ker« in da je gospod de Norpois (enako kot so starci presenetljivo čili za svoja leta, kralji sila preprosti, podeželani pa

o vsem na tekočem) prav zato tako točen v odgovarjanju, ker je vajen opravljati toliko poslov hkrati, in prav zato tako ljubezniv z nami, ker je vajen ugajati v družbi. Sicer pa je zmota moje matere – tako kot zmote vseh preveč skromnih ljudi – izvivala iz tega, da je imela vse stvari, ki so zadevale njo samo, za nižje od drugih in potemtakem za nekaj posebnega. Očetovemu prijatelju je štela v posebno zaslugo, da je odgovoril tako hitro, čeprav mora napisati vsak dan toliko pisem, s tem pa je odgovor že izvzela iz te množice pisem, od katerih je bilo to le eno; tako tudi ni upoštevala dejstva, da je za gospoda de Norpoisa večerja pri nas le eden izmed nešteti dogodkov njegovega življenja v družbi, saj ni pomislila, da je bil ambasador nekoč v diplomaciji vajen šteti vabila na večerje med svoje službene dolžnosti ter kazati na teh večerjih ljubeznivost, ki mu je prešla v meso in kri, tako da človek res ne bi mogel zahtevati, naj se takih navad izjemoma otrese, kadar pride večerjat k nam.

Gospod de Norpois je prvič večerjal pri nas nekega leta, ko sem se hodil še igrat na Elizejske poljane; večerja mi je ostala v spominu, ker sem šel istega dne popoldne na »matinejo«, kjer sem končno le slišal Bermo v *Fedri*, pa tudi zato, ker se mi je v pogovoru z gospodom de Norpoisom nenadoma in na čisto nov način zjasnilo, kolikšen razloček je med čustvi, ki jih vzbuja v meni vse, kar zadeva Gilberte Swannovo in njene starše, in čustvi, ki jih goji do te družine katerikoli drug človek.

Mamica je prav gotovo zapazila, kako sem čedalje bolj potr, ko se bližajo novoletne počitnice, med ka-

terimi ne bom srečeval Gilberte, ki mi je to že sama naznanila, zato mi je rekla nekega dne v želji, da bi me razvedrila: »Če si še zmeraj tako močno želiš, da bi slišal Bermo, ti bo oče morda dovolil; šel bi lahko z babico.«

Oče dotlej še slišati ni maral o tem, da bi tratil čas in morda celo zbolel zaradi stvari, ki jo je na babičino veliko ogorčenje krstil za prazno zabavo, odkar pa mu je gospod de Norpois dejal, da bi me moral poslati poslušat Bermo, ker bo za mladega fanta to nepozaben spomin, je predstavo, ki jo je ambasador tako toplo priporočal, skoraj že prištel v skupek tistih pogojev, ki lahko pripomorejo k bleščeci karieri. Babica se je bila mojemu zdravju na ljubo s težkim srcem odrekla koristi, ki bi mi jo po njenem mnenju nudil obisk predstave, kjer bi slišal Bermo, zato se je čudila, da je očetu zaradi ene same besedice gospoda de Norpoisa nenadoma tako malo mar za moje zdravje. Ker je kot racionalistka neomajno zaupala v bivanje na prostem in v zgodnje spanje, ki so mi ju predpisali, je nameravani prekršek obžalovala kot pravo pravcato katastrofo ter je očetu s tožočim glasom ponavljala: »O, kako lahkomiselni ste!«, oče pa ji je ves razjarjen odgovarjal: »Lej no, zdaj pa vi nočete, da bi jo šel poslušat! To je pa že preneumno, saj ste nam prav vi venomer govorili, da mu bo to lahko še koristilo!«

Gospod de Norpois pa je vplival na namere mojega očeta tudi v neki drugi točki, ki je bila zame še dosti bolj pomembna. Oče si je že od nekdaj želel, da bi jaz postal diplomat, meni pa je bila neznosna misel,

da me bodo, tudi če bi sprva služboval na ministrstvu, kdaj pozneje morda poslali kot ambasadorja v kako tujo prestolnico, kjer ne bo Gilberte. Dosti rajši bi se spet oprijel literarnih načrtov, ki sem jih nekoč koval na sprehodih proti Guermentesu in jih potem opustil. Oče mi je vztrajno branil, da bi si izvolil književniški poklic, ki je imel v njegovih očeh dosti nižjo ceno kot diplomacija, saj mu ni privoščil niti imena poklic, branil mi ga je vse do dne, ko mu je gospod de Norpois, ki mu diplomatski uradniki novega rodu niso bili posebno pri srcu, zatrdil, da si človek kot pisatelj lahko pridobi enak ugled in postane enako vpliven kot kakšen ambasador, pri tem pa si ohrani več neodvisnosti.

Lepega dne mi je rekel: »No, tega si res ne bi mislil – stari Norpois nima nobenih pomislekov proti temu, da se lotiš pisateljavanja.« In ker je bil sam precej vpliven človek ter je bil zato prepričan, da je ni stvari, ki bi je ne bilo mogoče ugodno rešiti v pogovoru s pomembnimi ljudmi, je nadaljeval: »V kratkem ga bom po seji naše komisije pripeljal na večerjo. Pomeni se malo z njim, da te bo lahko presodil. Napiši kaj dobrega, kar mu lahko pokažeš; ker prav dobro pozna urednika *Revue des Deux Mondes*, te bo spravil vanjo, bo že kako uredil, saj je star maček. Sicer pa vse tako kaže, da diplomacija dandanes po njegovem ni več kaj prida ...«

Srečno upanje, da se mi ne bo treba nekoč ločiti od Gilberte, mi je vdahnilo željo, ne pa tudi sposobnosti, da bi napisal kaj lepega, kar bi lahko pokazal gospodu de Norpoisu. Po nekaj straneh uvoda mi je postalo

tako dolgčas, da mi je pero padlo iz roke in da sem se razjokal od besa, ker sem bil prepričan, da ne bom nikoli dober pisatelj, da mi manjka nadarjenosti in da ne bom mogel izkoristiti ugodne priložnosti, ki mi jo ponuja bližnji obisk gospoda de Norpoisa – možnosti, da bi ostal zmeraj v Parizu. Edina tolažba v bridkosti mi je bila misel, da bom smel kmalu slišati Bermo. Ampak prav tako kot sem si želel opazovati viharje le na tistih obalah, kjer so najbolj siloviti, sem hotel tudi véliko igralko slišati le v eni tistih klasičnih vlog, v katerih je bila, kot mi je rekel Swann, malone božanska. Kadar namreč upamo, da se nam bo v določenih vtisih iz narave ali umetnosti odkrilo nekaj posebno dragocenega, tedaj le neradi odpiramo dušo manj izbranim vtisom, ki bi nas lahko zapeljali v zmoto o pravi vrednosti Lepega. Berma v *Andromahi*,* v *Marianninih muhah*** ali v *Fedri* je bila ena tistih imenitnosti, po katerih mi je domišljija že tako dolgo hrepenela. Če bi kdaj slišal Bermo recitirati stihe:

*Baje na pot greste in nas zapuščate,
Gospod ...****

bi me prevzela enaka očaranost kot tedaj, ko bi me gondola pripeljala k vznožju Tiziana v cerkvi Frari****

* Tragedija Jeana Racina.

** Komedija Alfreda de Musseta.

*** Referenca na Racinovo *Fedro*.

**** Santa Maria Gloriosa dei Frari v Benetkah, kjer visi Tizianova *Assunta*.

ali Carpaccievih slik v San Giorgio degli Schiavoni. Stihmi so mi bili znani le kot črno-bela reprodukcija v tiskanih izdajah; kadar pa sem pomislil na to, da jih bom končno dejansko doživel, ko bodo plavali po sončnem ozračju zlatega glasu, mi je bilo, kot da se mi bo uresničilo potovanje, in srce mi je začelo glasno utripati. Carpaccio v Benetkah, Berma v *Fedri* – dve mojstrovini slikarske ali gledališke umetnosti, ki sta se mi z avtorjevo zavoljo svojega velikega slovesa zdela tako živi, to se pravi tako nedeljivi, da bi ob Carpaccievih slikah, ki bi jih šel gledat v kako louvrsko dvorano, ali ob Bermi v kaki igri, o kateri ne bi bil še nikoli slišal, sploh ne občutil tiste presenetljive slasti, da imam končno pred očmi nepojmljivi, edinstveni predmet sto in sto svojih sanj. Ker pa sem poleg tega pričakoval, da se mi bodo v Bermi igri razodele neke nove strani plemenitosti in bolečine, sem menil, da mora biti vse, kar je v njeni igri veličastnega in doživete-ga, še dosti bolj veličastno in doživeto, če se izraža v delu z resnično literarno vrednostjo in ne v kaki povprečni, vsakdanji drami, ki bi jo igralka z lepimi in pristnimi dodatki v bistvu samo načičkala.

In navsezadnje še tole: če bi šel poslušat Bermo v kaki novi igri, bi si težko ustvaril sodbo o njeni umetnosti in njeni dikciji, saj besedila, ki ga ne bi poznal že vnaprej, ne bi znal ločiti od vsega tistega, kar bi mu dodali naglasi in gibi, ki bi se mi zdeli z njim tesno zvezani; stara dela, ki sem jih znal na pamet, pa so se mi prikazovala kot nekakšni razsežni, prihranjeni in nalašč pripravljene prostori, v katerih bi lahko popolnoma nemoteno ocenjeval večno nove domisleke,

ki bi jih iznajdljiva in navdihnjena umetnica sejala po njih kar sproti, kot da bi slikala na presno. Žal pa že nekaj let, že odkar je bila dala slovo velikim odrom ter bogatila bulvarsko gledališče, katerega zvezda je bila, ni več igrala klasikov, in jaz sem zaman pregledoval lepake, ki so naznanjali samo čisto nove, nalašč zanjo napisane igre modnih dramatikov; ko pa sem nekega jutra iskal na stebru z gledališkimi naznanili matineje noveletnega tedna, sem prvič zagledal – kot sklepno točko predstave, ki se je začejala z verjetno prav nepomembno enodejanko, katere naslov se mi je zdel nejasen, saj se je nanašal na vsebino, ki je nisem poznal – dve dejanji *Fedre* z gospo Berma, pri naslednjih matinejah pa še *Lahkoživi svet** in *Mariannine muhe*, torej imena, ki so bila zato, ker sem dela tako dobro poznal, zame prozorna, polna jasnosti in do dna presvetljena z nasmehom umetnosti. Ko sem v časnikih pod sporedi teh predstav prebral, da se je Berma sama sklenila pokazati občinstvu spet v nekaterih svojih nekdanjih stvaritvah, pa se mi je zazdelo, da je s tem še povečala lastno žlahtnost. Umetnica je torej vedela, da imajo določene vloge mik, ki preživi novost prvega prikazovanja ali uspeh ponovitve, ter je imela svoje podajanje teh vlog za nekakšno muzejsko dragocenost, vredno, da jo spet postavi pred oči generacije, ki jo je v njih že nekoč občudovala, ali tiste, ki je v teh vlogah še ni videla. Ko je dala tako naznaniti sredi iger, namenjenih zgolj površnemu večernemu razvedrilu, *Fedro*, katere naslov ni bil nič

* V izvirniku *Le Demi-Monde* Alexandra Dumasa mlajšega.

daljši od njihovih in tudi ni bil tiskan z drugačnimi črkami, je ravnala nekako tako kot gosposinja, ki vas tik pred večerjo seznanja z drugimi gosti ter vam med imeni povabljenih, ki so samo navadni povabljeni, reče z istim glasom, s katerim je predstavljala le-te: gospod Anatole France.

Zdravnik, ki je skrbel zame – prav tisti, ki mi je bil prepovedal sleherno potovanje – je staršem odsvetoval, da bi me pustili v gledališče, češ da bom gotovo zbolel, morda celo za daljši čas, in da bi mi to navsezadnje prineslo več trpljenja kot užitka. Če bi bilo tisto, kar sem od take predstave pričakoval, samo užitek, ki ga poznejše trpljenje lahko po nekaki izravnavi računov izbriše, bi me bil strah pred tem morda res zadržal. Jaz pa sem si od te matinee – tako kot od potovanja v Balbec ali potovanja v Benetke, ki sem si ju bil tako močno želel – obetal vse kaj drugega kot užitek: obetal sem si resnice iz sveta, ki je resničnejši od tega, v katerem sem živel, resnice, ki bi si jih pridobil enkrat za vselej in bi mi jih nepomembni pripetljaji mojega nezanimivega življenja, četudi bi bili za telo boleči, ne mogli nikoli več vzeti. V užitku, ki bi ga imel med predstavo, sem videl kvečjemu neko, morda potrebno obliko zaznavanja teh resnic, to pa je bilo dovolj za željo, da bi se napovedane težave začele šele po koncu igre, ko bi mi ga več ne mogle pokvariti in izkriviti. Starše, ki mi po zdravnikovem obisku niso več hoteli dovoliti, da bi šel poslušat *Fedro*, sem venomer nadlegoval s prošnjami. Venomer sem si ponavljal tirado:

Baje na pot greste in nas zapuščate ...

ter preskušal vse naglase, s katerimi bi jo bilo mogoče povedati, da bi potem lahko bolje izmeril presenetljivo lepoto tistega, ki ga bo našla Berma. Božanska Lepota, ki mi jo bo razodela Bermina igra, je bila skrita za zastorom, ki mi jo je kradel in za katerim sem jo slutil zdaj v tej, zdaj v drugi podobi, odvisni od te ali one Bergottove besede v brošuri, ki mi jo je bila našla Gilberte, besede, ki mi je prišla ravno tedaj na misel – »plastična žlahtnost, krščanska spokorna raševina, janzenistična bledica, kneginja Trézènska in Klevska, mikenska drama, delfski simbol, sončni mit« – in ta Lepota je kraljevala noč in dan na večno prižganem oltarju prav na dnu mojega duha, tistega duha, o katerem bodo moji strogi in lahkomiselni starši zdaj odločili, ali bo ali pa ne bo za vse večne čase sprejel vase popolnosti razodete Boginje same ter jo postavil tja, kjer je bila dotlej le njena nevidna oblika. Z očmi uprtimi v to nedoumljivo podobo sem se od zore do mraka bojeval zoper ovire, ki so mi jih postavljali na pot moji domači. Ko pa so te ovire padle, ko mi je mati – čeprav je bila matineja prav tistega dne, ko bi moral oče po seji komisije pripeljati gospoda de Norpoisa k nam na večerjo – končno rekla: »No, saj te nočemo žalostiti, če meniš, da boš tako užival, pa pojdi,« in ko je postal ta dotlej prepovedani obisk gledališča odvisen samo od moje volje, tedaj sem se, ker mi ni bil več nedosegljiv, prvič vprašal, ali je sploh primeren in ali se mu ne bi bil moral odpovedati, pa ne zaradi prepovedi staršev, temveč iz

kakih drugih razlogov. Starši, ki so se mi bili s svojo okrutnostjo prej zamerili, so mi postali po privolitvi tako dragi, da mi je bilo hudo ob misli na bridkost, ki bi jim jo morda povzročil, in v luči tega čustva se mi je zazdelo, da cilj življenja ni resnica, temveč nežna ljubezen, in da bo moje življenje dobro, če bodo starši srečni, in slabo, če bodo nesrečni. »Če bi bili zaradi tega žalostni, rajši ne grem,« sem rekel materi, ona pa se je zdaj na vso moč trudila, da bi mi izbila ta pomislek, ki bi mi, tako je dejala, pokvaril užitek pri *Fedri*, užitek, zavoljo katerega sta z očetom preklicala prepoved. Zdaj ko sem bil nekako dolžan uživati, pa se mi je ta dolžnost zazdela prav težka. In če bi po predstavi res zbolel, bi potem ozdravel dovolj zgodaj, da bi šel po počitnicah, brž ko se bo Gilberte vrnila, spet na Elizejske poljane? Moral sem odločiti, kaj naj zmaga: vsi ti razlogi ali misel na Bermينو nevidno, s tančico zastrto popolnost? V eno skodelico tehtnice sem položil »mamičino žalost, tveganje, da ne bom mogel na Elizejske poljane«, v drugo pa »janzenistično bledico, sončni mit«; nazadnje pa so se mi tudi te besede same v duhu pomračile, povedale mi niso ničesar več, izgubile so vso težo; sčasoma mi je omahovanje postalo tako mučno, da bi se – če bi si zdaj izbral gledališče – odločil zanje le zato, ker bi se z odločitvijo muka končala in bi se enkrat za vselej rešil dvomov. Popustil ne bi zaradi upanja na duhovno obogatitev ali zato, ker bi me pritegnila popolnost, temveč le zato, da bi si skrajšal trpljenje; taka vdaja pa me ne bi pripeljala k premodri boginji, temveč k neusmiljenemu božanstvu brez obraza in brez imena,

ki se je za tančico skrivaj vrinilo na njen prestol. Nenadoma pa se je vse spremenilo in moja želja, da bi šel poslušat Bermo, je dobila novo spodbudo, tako da sem se »matineje« lahko spet veselil in jo nestrpnost pričakoval; ko sem namreč nekega dne spet stal zave- rovan kot stilit* pred stebrom z gledališkimi lepaki – kjer sem v prejšnjih dneh tako okrutno trpel – sem zagledal še čisto vlažen list s podrobnim sporedom *Fedre*, ki so ga nalepili tedaj prvokrat (in na katerem mi zasedba drugih vlog pravzaprav ni pokazala nobenega novega mika, ki bi mogel vplivati na mojo odločitev). Dal pa je enemu izmed ciljev, med katerima sem neodločen omahoval, neko bolj konkretno in zaradi datuma – ki ni navajal dneva, ko sem lepak bral, temveč dan, ko bo predstava, in celo uro, ko se bo odgrnil zastor – skoraj dosegljivo obliko, ki se je že začela uresničevati, in zato sem tam pred stebrom poskočil od veselja, ko sem pomislil, da bom tistega dne ob natanko tisti uri sedel v gledališču ter pričakoval, kako bom poslušal Bermo; in ker sem se zbal, da starši ne bodo več mogli dobiti dveh dobrih sedežev za babico in zame, sem kar zdrvel domov, saj so me podžigale čarobne besede, ki so mi v mislih zamenjale »janzenistično bledico« in »sončni mit«: »Damam s klobuki vstop v parter ni dovoljen, vrata bodo zaprta ob dveh.«

Žal me je moja prva matineja hudo razočarala. Oče se je ponudil, da bo naju z babico vzel s seboj, ko se bo peljal na sejo komisije, ter naju odložil pri

* Puščavnik, ki prebiva vrh stebra ali stolpa.

gledališču. Preden smo odšli, je rekel materi: »Potrudi se za dobro večerjo; saj menda nisi pozabila, da bom pripeljal s seboj de Norpoisa?« Mati tega seveda ni pozabila. Françoise pa je vsa srečna, da se sme posvečati kuharski umetnosti, za katero je bila res nadarjena, že od prejšnjega večera živela v razburjenju ustvarjanja, saj je vedela, da bo morala po le njej znanih postopkih pripraviti govedino v hladetini, poleg tega pa jo je spodbodlo tudi naznanilo, da bomo imeli novega gosta; ker je pripisovala izreden pomen kakovosti sestavin, ki jih bo potrebovala za izdelavo svoje umetnine, je šla sama na tržnico, da bi dobila najlepše kose ledvične pečenke, govejega bočnika in telečjih nog – tako kot je Michelangelo prebil osem mesecev v carrarskih hribih, da bi si izbral najlepše klade marmorja za spomenik Julija II. Françoise se je pri tem tekanju razdajala s tolikšno gorečnostjo, da se je mamica ob pogledu na njen žareči obraz zbala zanjo, saj bi ji stara služabnica lahko zbolela od preutrujenosti, kot je avtor medicjskih nagrobnikov zbolel v kamnolomih Pietrasante. Že na predvečer je Françoise poslala k peku v testo zavito gnjat, da bi jo spekel v krušni peči, gnjat, ki je bila kot iz rožnatega marmorja in ki ji je ona rekla »nev'yorška«. Ker je imela jezik za manj bogat, kot je v resnici, ker se ni zanesla na lastna ušesa in ker se ji ni zdelo verjetno, da bi besednjak iz gole razsipnosti vseboval poleg New Yorka še York, je prvokrat, ko je slišala za yorško gnjat, najbrž menila, da ni slišala prav in da so omenjali ime, ki ga je že poznala. Če ji je torej odtlej prišlo na ušesa ali pred oči – na pri-

mer v kakem oglasu – ime York, je vselej stala pred njim besedica New, ki jo je ona izgovarjala Nev'. In tako je bila popolnoma prepričana, da govori prav, ko je naročala svoji kuhinjski pomočnici: »Pojdite mi po gnjat k Olidi. Gospa mi je zabičala, da mora biti nev'yorška.«

Tistega dne je torej Françoise žarela v samozavesti vélikih ustvarjalcev, mene pa je mučil strašen nemir iskalca. Dokler Berme še nisem slišal, sem seveda užival. Užival sem na malem trgu pred gledališčem, pod golimi kostanji, ki se bodo čez dve uri, brž ko jim bo veje in vejice obsijala luč plinskih svetilk, zableščali v kovinskih odsevih; užival, ko sem stal pred pregledniki, katerih izbira, napredovanje in usoda so bili odvisni od vélike umetnice – saj je bila vsa oblast v njenih rokah, čeprav so se vrstili na čelu uprave ljudje, ki so bili ravnatelji samo po imenu in jih ni poznal nihče – in ki so nama vzeli vstopnice, ne da bi naju pogledali, ker so se medtem vsi vznemirjeni spraševali, ali novo osebje ve za vse zahteve gospe Berme, ali je klakerjem jasno, da njej ne smejo ploskati, ali je naročeno, da morajo ostati okna odprta, dokler nje še ni na odru, potem pa da je treba zapreti tudi vsa vrata, in ali so postavili nekam na oder skrit lonc vroče vode, ki naj bi čistil prašni zrak nad deskami; ko se bo čez kak trenutek ustavila pred gledališčem njena kočija, zaprežena z dvema dolgogrivima konjema, in bo Berma, zavita v krzno, izstopila ter s čemernim kimanjem odgovarjala na pozdrave, bo namreč takoj poslala eno svojih spremljevalk vprašat, ali je loža za njene prijatelje rezervirana, kakšna

je temperatura v dvorani, kdo sedi v ložah in kako opravljajo svoje delo nakazovalke prostorov, zakaj gledališče in občinstvo sta zanj le nekakšna druga, še bolj zunanja obleka, ki si jo bo nadela, le nekakšen boljši ali slabši prevodnik, po katerem se bo širila njena umetnost. Srečen sem bil tudi potem, ko sem že sedel v dvorani; odkar sem vedel, da je – v nasprotju z mojo zmotno predstavo iz otroških let – za vse ljudi v gledališču le en sam oder, sem menil, da mi bo množica drugih gledalcev v napoto in da ne bom dobro videl, zdaj pa sem spoznal, da se ima zaradi posebne razvrstitve, ki je kot nekakšen simbol slednjega zaznavanja, vsak gledalec za središče dvorane; zjasnilo se mi je, zakaj je Françoise, ki so jo nekoč poslali gledat s tretje galerije neko melodramo, po vrnitvi domov zatrjevala, da je bil njen sedež od vseh najboljši, in zakaj se ji ni zdelo, da sedi predaleč, temveč jo je živa, skrivnostna bližina zastora spravila celo v plašno zadrego. Užitek se mi je še povečal, ko sem za spuščeni zastor začel razločevati nejasne šume, kakršne slišiš za jajčno lupino, iz katere bo zdaj zdaj prikljuval piščanček, šume, ki so postali kmalu glasnejši in ki jih je svet za zastorom, v katerega naše oči niso segle, mi pa smo mu bili vidni, nenadoma nameril brez dvoma prav nam, saj so se iztekli v tri oblastne udarce, tako pretresljive kot znamenja s planeta Marsa. Ko se je zastor dvignil in sem zagledal na odru precej navadno pisalno mizo in kamin, kar je pomenilo, da nastopajoče osebe ne bodo igralci, ki bi nam prišli recitirat – igralci, kakršne sem nekoč že videl na neki večerni prireditvi – temveč ljudje, ki

bodo preživljali v lastnem domu dan svojega življenja, v katero bom jaz vlomil, ne da bi me oni videli, sem tudi še užival; užitek mi je pretrgalo bežno vznemirjenje: ko sem v pričakovanju, da se bo igra začela, napel ušesa, sta stopila na oder dva možka, ki sta se hudo jezila, saj sta govorila tako glasno, da si v gledališču, kjer je bilo več kot tisoč ljudi, razločil slednjo besedo, medtem ko moraš v majhni kavarni vprašati natakara, kaj govorita dva možaka, ki sta se spopadla; najprej sem se začudil, da ju občinstvo poslušča, ne da bi ugovarjalo, in da se utaplja v enodušnem molku, nad katerim pa je kmalu zdaj tu, zdaj tam zapljuskal smeh, že v istem trenutku pa se mi je zjansnilo, da sta nesramneža igralca in da se je uvodna enodejanka že začela. Sledil ji je tako dolg odmor, da so začeli gledalci, ki so se vrnili na sedeže, nestrpno topotati z nogami. Ob tem sem se kar zgrozil; zakaj tako kot sem se ob branju poročila o kaki pravdi, v kateri bi moral človek žlahtnega srca brez ozira na lastno korist pričati v prid nedolžnemu, vselej bal, da z njim ne bodo ravnali dovolj ljubeznivo, da mu ne bodo pokazali dovolj hvaležnosti in da ga ne bodo nagradili dovolj bogato, pa se mu bo zato vse zagabilo ter bo prestopil na krivo stran, tako me je bilo zdaj strah, da bo Berma, katere genij sem enačil s krepotjo, zamerila početje nevzgojenega občinstva – med njim sem želel nasprotno videti kake znamenite osebnosti, ki bi jih ona z zadoščenjem prepoznala in katerih sodba bi ji kaj pomenila – ter mu bo izrazila svojo nejevoljo in prezir s tem, da bo igrala slabo. Z milo prošnjo v očeh sem gledal cepetajoče bedake, saj sem

se bal, da mi bo njihovo besnenje razbilo krhek, dragocen vtis, ki sem ga prišel iskat. No, med prvimi prizori *Fedre* so potekali zadnji trenutki mojega uživanja. V začetku drugega dejanja, ki smo ga gledali, Fedra ne nastopa; vendar pa je, brž ko se je zastor dvignil in se je razgrnil tudi drugi zastor iz rdečega žameta, ki je v vseh igrach, v katerih je zvezda nastopala, delil globino odra, vstopila v ozadju igralka, ki je bila po glasu in obrazu taka, kakršno so mi opisali Bermo. Zasedbo so najbrž spremenili, in tako je bil zaman ves trud, s katerim sem proučeval vlogo Tezejeve žene. Igralka je spregovorila in druga ji je odgovorila. Najbrž sem se bil zmotil, ko sem imel prvo za Bermo, zakaj druga ji je bila še dosti bolj podobna, zlasti po dikciji. Obe sta spremljali svojo igro z žlah-tnimi gibi – in ko sta privzdigovali svoja lepa peplosa, sem te gibe jasno razločil in razumel njihovo zvezo z besedilom – pa tudi z iznajdljivimi, zdaj strastnimi, zdaj spet posmehljivimi naglasi, in ti naglasi so mi dali razumeti smisel tega ali onega stiha, ki sem ga doma prebral, ne da bi dovolj pazil, kaj pomeni. Nenadoma pa se je v okviru razmaknjenega rdečega zastora, ki je visel pred najsvetejšim, prikazala tretja ženska, in jaz sem po strahu, ki je bil najbrž dosti hujši od Berminega, strahu, da je ne bi motili z odpiranjem kakega okna, da ne bi z mečkanjem sporeda spremenili zvoka ene njenih besed, da je ne bi vznepoljili, če bi ploskali njenim tovarišicam in če ne bi njej ploskali dovolj – pa tudi po tem, kako brezpogojno, še dosti bolj brezpogojno kot Berma, sem v tistem trenutku imel dvorano, občinstvo, igralce, igro

in lastno telo le za nekako akustično okolje, ki pome- ni le toliko, kolikor je ugodno valovanju njenega glasu – jaz sem po vsem tem spoznal, da obe igralki, ki sem ju že nekaj minut občudoval, nista niti naj- manj podobni njej, ki sem jo prišel poslušat. Hkrati pa je bilo zame konec slednjega užitka; naj sem še tako napenjal oči, ušesa in duha, da mi ne bi ušla najmanjša drobtinica razlogov, zavoljo katerih naj bi Bermo občudoval, nisem prestregel več niti ene. Po- srečilo se mi ni niti to, da bi v njeni dikciji in njeni igri razločil domiselne naglase ali žlahtne gibe, ki sem jih bil opazil pri njenih soigralkah. Poslušal sem jo, kakor da bi bral *Fedro* ali kakor da bi prav zdaj Fedra sama govorila besede, ki sem jih poslušal – ne da bi jim Berma z vsem svojim darom karkoli dodala. Želel sem si, da bi lahko zaustavil in zadržal v negibnosti slednji naglas umetnice, slednji izraz njenih potez, ter ga temeljito raziskal in poskusil odkriti, kaj je v njem lepega; ker pa to ni bilo mogoče, sem se vsaj trudil, da bi se z gibkostjo duha že vnaprej zbral in osredo- točil na vsak stih, da ne bi izgubil s pripravami niti drobca trajanja sleherne besede, slehernega giba, ter da bi z napeto pozornostjo prodril vanje tako globo- ko, kot če bi imel na voljo dolge, dolge ure. Ampak kako kratko je bilo to trajanje! Komaj mi je uho spre- jelo posamezen zvok, že ga je zamenjal drugi. V nekem prizoru, ko Berma pred kuliso morja za trenu- tek obstane v negibnosti z roko, dvignjeno v višini obraza, in jo obliva zelenkasta umetna luč, je vsa dvo- rana zaploskala, medtem pa se je igralka že premakni- la in slika, ki bi jo bil tako rad proučil, je izginila.